

Paul Rabinow, *Marking Time. On the Anthropology of the Contemporary*, Princeton University Press, Princeton 2008., 147 str.

Paul Rabinow u djelu *Marking Time: on the Anthropology of the Contemporary* osvjetljuje "suvremeno" u značenju ovog termina za stvaranje znanstvene svijesti, no i u značenju "per se"; a *po sebi* bi taj termin značio "ratio koji pokreće suvremenost, krećući se nedavnom prošlošću i bliskom budućnošću (nelinearnim) prostorom koji iscrtava suvremenost kao *ethos* koji već postaje povijesnim" (str. 2). Stoga Rabinow u ovom djelu promatra pojmove poput prirode, *bios* – a, budućnosti ljudske vrste, sigurnosti, rizika, opasnosti, *ethos*-a, etike, bio-etike, tolerancije, benevolencije, pa i *telos*-a, zatim promatranja (*observation*) ljudske budućnosti u smislu teorijskog zahvata i stava znanosti, biotehnoloških mogućnosti i pitanja odgovornosti pred (naizgled) neizmjenjnim te, na kraju, ulogu umjetnosti (s ustrajavanjem na djelu njemačkog slikara Gerharda Richtera) u tkanju "konstelacije" društva kojemu bi zajednički nazivnik bio "suvremeno". Nakon određivanja složenosti antropologije suvremenog, Rabinow započinje propitivanjem prikladne naravi produktivnog istraživanja putem misli Johna Deweya, koji određuje istraživanje kao otvoreni racionalni proces uvjetovan okolnostima u kojima se odvija, mogućnostima, rješenjima stvarnosti koju stremi jasnije iznijeti, neodvojen i neodvojiv od predmeta oko kojega se kreće i potpuno u vezi sa svojstvima toga predmeta/stvarnosti, na čijem se kraju/cilju ne može reći da je rezultat nešto objektivno (drugo, posljedično...). Na tragu pitanja objektivnosti/subjektivnosti u znanstvenom istraživanju Rabinow hrabro (?) otvara problematiku ljudskosti koja je (naročito u suvremenom kontekstu) osjetljiva i dana na zadatak savjesti morala, etike i bioetike. Antropologija isto tako, bez povlastice, biva upletena u granična pitanja, povlači se da se "potpiše" na suvremenu društvenu, ljudsku konstelaciju, formalno ponekad ne zadržavajući gracioznu jasnoću i samostalnost, već opstajući u "trudu" da doprinese suvremenom (društvu) i znanosti, a ne udaljavajući se od promjenjivosti i svetosti Čovjeka.

Paul Rabinow započinje promišljanje spomenutih pitanja temom "2000: *Drosophila Lessons*" – genetska istraživanja na modelu vinske mušice (*Drosophila melanogaster*) kao projekt sveučilišta Berkeley i kontroverzne biotehnološke tvrtke Celera Genomics. Rabinow tu raspravlja o zahvatima u ljudske gene i DNA, naglašavajući važnost znanstvenih otkrića druge polovice 20. stoljeća (kloniranje DNA bakterije, kloniranje *in vitro*), no ipak budno promatrajući ljudski stav i sustav vrijednosti koji je pri tome iznesen. Ta desetljeća prošloga stoljeća smatra promjenjivima u uvjetima "proizvodnje istine" u molekularnoj biologiji, biokemiji i genetici; obilježio ih je prijelaz s "elitne, obrtničke i tvorničke kulture" (str. 16) u biologiji na skuplju kvazi-industrijsku (kojoj se priklonio i svijet sveučilišnih istraživanja), temeljenu na strojevima i brojnijoj i učinkovitijoj radnoj snazi koja je uključivala informatičare, pravnike, oglašivačke agencije, uvjetujući pojavu "poziva" bioetičara. Današnje pitanje genetike i molekularne biologije Rabinow smatra u većoj mjeri složenim. Podsjeća i na medijsku zaokupljenost "konceptom gena za (ovo ili ono)" kojim su potom otvorena važna pitanja poput "patentiranja života", kloniranja ljudi, genetički modificirane hrane i sl. Poglavlje o projektu *Drosophila 2000* Rabinow zaključuje mišlju o potrebi mirenja s nepromjenjivosti činjenice da je znanost uvjetovana i promjenjiva stvarnost.

U poglavlju "Budućnost ljudske prirode" Paul Rabinow se u izraženijoj mjeri otvara promišljanju i, na primjeru misli njemačkog mislioca i etičara Jürgena Habermasa, propituje značenje novih, bezbrojnih (?) mogućnosti suvremene tehnologije i prirodne znanosti za zbilju Čovjeka (pojedince), čovječanstva, ljudske vrste, izvan-ljudske prirode te svijeta, zahvativši pitanja čovjekove neponovljivosti i ljudskosti. Rabinow spomenuta pitanja

promišlja u okviru dijalektike *anthropos – logos*, a Habermasovom distinkcijom dviju ljudskih naravi: *biološke* (koju izjednačuje s genomom i smatra je nositeljem identiteta i jamcem zdravih međuljudskih odnosa i individualnog samopoštovanja te stoga mora ostati neizmijenjena) i ne – *biološke* (izvanjske biološkoj, različite od genoma), gdje su posljedično ontološki suprotstavljene tehnologija i priroda. Napredak je stavio pod metafizički i etički upitnik. Rabinow zato promišlja koliko je utemeljeno u ovoj suvremenosti (i suvremenoj antropologiji kao društvenoj znanosti) usvajati pojmove (bio)etike i zauzimati stav i njezin senzibilitet za pitanja (ipak) uvijek aktualne važnosti za Čovjeka, ljudsko, društvo, prirodu, svijet? Važno je i pitanje kako živjeti danas (uz tolike tehnološke mogućnosti) a da je taj način života nesrazmjerno različit od prijašnjeg života i od, na kraju, pojmova koje mislimo kada kažemo “priroda” ili pak “kultura”.

Poglavlja “Priroda” i “Sigurnost, opasnost i rizik” detaljnija su Rabinowljeva promišljanja o odnosu tehnologije i prirode te uloge čovjeka u tome. Značajna je tako zamisao da, iako je sva tehnologija *umjetna*, ona ne biva “metafizički ili ontološki suprotstavljena prirodi” (str. 25), već se može reći da je tehnologija način *otkrivanja mogućnosti*. Zadiranje tehnologije u prirodu otvara pitanja rizika i sigurnosti koja Rabinow (spominjući primjer misli sociologa Niklasa Luhmanna) smatra krajnje subjektivnim; ta su pitanja neposredno vezana uz tumačenja ili sustav značenja onih koji se o njima pitaju. Promatrač je, smatra Rabinow, svjestan kako se stvarno pojedinac u suvremenom društvu ne može ponašati potpuno oslobođen rizika. Naslijeđe je “suvremenog” (društva) za Rabinowa zato zbrka, gibanje između sigurnosti i rizika, između nepromjenjivosti i promjenjivosti, između stalnosti i nestalnosti, između jasnoće i magle, između Čovjeka i (pre)odvažne tehnologije. Antropolog je danas suočen s izazovom iznalaženja prikladnog istraživačkog stava, uzimajući u obzir etiku i politiku (vlastita) društva, a zadržavajući pritom, koliko je moguće, objektivni (?) odmak od promjenjivosti čovjeka i društva.

Poglavlje “Promatranje” je podsjetnik na etnografske istraživačke pothvate u prošlosti i današnjici, za koje je najznačajnije promatranje (sa sudjelovanjem) kao iscrpni racionalno-intuitivni proces usvajanja stranih (novih?) podataka o kulturi (sustavu značenja) predmeta istraživanja, ističući ih na “karti” već postojećih podataka (sustava značenja i kulture) koji su zapravo “krivac” za problematičnost subjektivnosti. Rabinow se pita o mogućem (etnografskom) “promatranju” bez jasne razlike između objekta i subjekta bez usmjeravanja antropologije na kulturu i značenje – što bi zapravo promatranje bilo? Promjenom značenja termina *Bildung* (u vezi s aristokratskom pa građanskom kulturom te popratnim *ethos*-om) Rabinow nastoji odgovoriti na to pitanje bitno za određenje subjektivnosti, tražeći pritom i značenje termina *Bildung* (i vezu sa subjektivnošću) prikladno za suvremenu antropologiju i pitanje ljudske budućnosti odnosno “promatranja budućnosti”. Spominjući se iznova Luhmanna, Rabinow smatra kako se danas treba pitati i o onome “sutra”, štoviše da takav stav rađa produktivnija rješenja i uvide u istraživanju, danas, temeljene na budnosti. Kako Rabinow smatra budućnost ne rezultatom vremenskog slijeda i okolnosti, već nekom *pseudo*-stvarnošću koja je tek posljedica interesne magije, “promatranje budućnosti” moguće je, dakle, tek kao “proizvoljni uvid” u budućnost ljudske vrste. Zato je i “suvremeni stručnjak” tek onaj koji na pitanja daje nesigurne odgovore i uvijek spreman na mirenje s “naređenim” stanjem stvari, određenjem “suvremenog” kao “sustavnim neznanjem”. Pomirujući istraživača i istraživano, Rabinow razlikuje vrste “promatranja” – promatranje promatrača, promatranje promatrača prvoga reda i drugoga reda. Antropolog suvremenog bi se zapravo bavio “promatranjem drugoga reda” – promatrajući “promatrače prvoga reda”. Iznalaženje prikladnog istraživačkog stava je za takav pothvat dalje još složenije, uzevši u obzir vlastitu introspekciju i samokritičnost antropologa.

PRIKAZI

Poglavlje "Nagli / naprasiti suvremenici" ponajprije propituje "suvremeni moralni krajobraz", čije određenje smatra raznovrsnim, a izostanak konsenzusa nije ili ne bi trebalo biti poteškoćom za antropološka istraživanja "suvremenog", već potrebitost za jasnije određenje "moralnog" i "etičnog". Važnim pritom smatra stalno pozivanje na kršćanske vrline te etičke kategorije u filozofskoj tradiciji. Rabinow se u etičkom kontekstu pita o moralnom zakonu kojim se znanstvenici ravnaju, o tome tko bi se trebao "baviti životom" (u vezi s genetičkim istraživanjima) te čemu je znanost – kao svrsi i stvarnom cilju, usmjerena.

Na kraju, u poglavlju "Označavati vrijeme: Gerhard Richter" Paul Rabinow promišlja tipične znakove suvremenosti – biotehnologiju, suvremenu umjetnost (djela njemačkog slikara Gerharda Richtera, apstrakciju, fotografiju) i kritiku umjetnosti. Richterova je umjetnost zanimljiva publici umjetnosti, no i naknadnom (antropološkom) promišljanju. Središnje su teme Richterova djela priroda i fotografija, a umjesto "konceptualnim umjetnikom", Rabinow ga naziva "slikarom (slika) suvremenog života". Richter je isto tako značajan i zbog viđenja prirode koju oslikava kao pitanje krajnje subjektivnosti. Richterovoj je misli, pa tako i umjetnosti, zanimljivo kako predočavamo prirodu, što mislimo o prirodi (a mislimo da je potpuno lišena ljudskog, bezumna, de-humanizirana (str. 110), stoga Richter slavi "laž" koju stvaramo o prirodi – koja- je-Istina. Zato je, prema Rabinowu, Richterov umjetnički koncept jednak "dvostrukoj negaciji", drugog stupnja od Biti. Fotografija je pak za Richtera osvjedočenje materijalizma suvremenog društva. Rabinowa nalazim zabrinutog nad situacijom suvremenog života i društva, gdje je digitalna fotografija i raspoloživost tehnologizacije npr. *photoshop* – samo jedan od primjera koji se ravnaju *instant*-rješenjima, depersonalizacijom, dehumanizacijom i brisanjem vremenitog, pa nam ostaje, kako i Rabinow smatra, pitati se što je, dakle, "materija(l)" društva danas, materija(l) našeg vremena, suvremenosti, o kojem bismo promišljali, koje bismo kritizirali, na koje bismo se pozivali. Možda ta stvarnost i postoji u svojoj izvornosti i istini kao prijašnjih vremena (iako je, što se tiče budućnosti, manje izvjesno), ali način njezina označavanja, osvjedočenja znakova suvremenog društva, današnjeg vremena (sa svom tehnologijom koja otvara mogućnost o-laž-ovljenju), ovim je poglavljem kao i djelom u cjelini, u svakom slučaju, doveden u pitanje.

Mihaela Sremec

Gavin Kendall, Ian Woodward i Zlatko Škrbiš, *The Sociology of Cosmopolitanism. Globalization, Identity, Culture and Government*, Palgrave MacMillan, Hampshire 2009., 177 str.

Studija *The Sociology of Cosmopolitanism* još je jedan u nizu priloga ustoličenju kozmopolitizma kao gotovo privilegiranog mjesta promišljanja unutar sociološke teorije. Autori knjige se eksplicitno smještaju unutar teorijskih okvira klasične sociologije te kozmopolitizam, u dijalogu s drugim sociolozima koji su se njime bavili, definiraju kao društveno i povijesno kontingentan etički stav.

U uvodnom poglavlju autori definiraju kozmopolitizam kao etički stav koji ljude ohrabruje na otvoreniji odnos prema Drugomu, ali ne kao isključivo individualni poriv, već kao proizvod društvene i političke povijesti koji može zaživjeti i postojati samo u određenim materijalnim uvjetima. U istom poglavlju definiraju i razliku između kozmopolitizma i